

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מדין

שבט תשל"ט

מחזור ל, קונטרס ה (רצ"ה)

אור זרוע

בינה בלשונותיו של שמשון מלצר

מאת

לב סדן

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית
ירושלים

בהתקנת הקוונטרס לדפוס

סייעה

נורית רייך

נסדר ונדפס בדפוס רפאל חיים הכהן בע"מ

מִיֵּצְבוּ בְּנוֹ מִשֵּׁה ז"ל

חקר הרחבת לשוננו, גיוונה וגימושה, בשני דור אחרונות, מחוייב בתשומת דעת מיוחדת לשירה, שדרכה להעשיר לא בלבד בתחומה שלה, אלא גם מחוצה לה; מה גם לשוננו, שהשירה הייתה בה ולה מקור חידוש וחידושים, ששימשו אותה בקודש ובחול, בכתב ובעל-פה. וכבר הזכרתי וחזרתי והזכרתי, פי בהופיע בכור ספרי השירה של יעקב פייכמן "גבעולים", ראה ה"ד נומברג להעיר על חשיבותה של השירה להרחבת הלשון, שפן עצם טבעה מסגלה לפול. מאז יצאו ימים רבים, והביקורת והעיון שיחדו מפוחם לפינה גדולה זו, ואף פי חסרנו ביבליוגרפיה של דברי חקר אלה, שהייתה מעמידתנו על פלל העבודה הזאת ופרטיה, הרי דייה הצצה בקצתם פדי לגלות, עד כמה מטבעות וניבים, ואפילו מונחים, שנעשו קניין הרבים, תחילתם חידושי משוררים ושירה, וטיוולם ואופני טיוולם מבתי השיר לשוק החיים הוא עניין גדול לענות בו. והרצה בראיה ברורה לכך יבדוק באוצרות המלים שניתוספו לנו בתקופה האחרונה, ודוגמה מובהקה—מילוננו הגדול של אברהם אבן-שושן, ודייה הצצה אחת ברשימת מקורות הספרות העיקריים של המילון, פדי לראות בעליל, מה מקום נחשב תופסים בהם ספרי משורר ומשורר. אף אוסיף מניסיוני, הוא ניסיון האגירה של שימושי הלשון, שיש בהם צד של חידוש, שרשמתים לרבותיהם אגב קריאה, זה פארפעים שנה, והייתי רוצה בפרסומם, פחינת חומר לכל מילון עברי, עד מה מאוממת הסברה, פי כמעט שאין לך פל סופר וסופר שלא יחדש בלשון, פל שפן משורר, שיזרתת החירות הניתנת לדמיונו, להמצאתו

ולצירופו היא כבית-טביעה לחידושים מחידושים שונים. ובבואי עתה להראות דוגמה לכך, היא לשונו של המשורר שמ ש ו ן מ ל צ ר , דין שאקדים ואעיר, פי היא דוגמה למי שתכונת שירתו, לפי טבע ברייתה ועיקר תכונתה, אינה פרוצה בחידושים ולחידושים, אלא גדורה ומסויגת בהם, והיא מקפידה על כך, שהקרן הקיימת תהא מרובה על הריבית וקולטתה, באופן שהתוספת לא תהא פחטוטרע על גבה, אלא מובלעת בכלי גופה ואבריה, מחזקת פושר תנועתם ומגבירה רהט דמם.

מלאכה מרובה היא, שפן בדיקת לשונו חלה בשני סוגי כתיבתו העיקריים, כתבים שבמקור וכתבים שבתרגום, ופרסומה מצריך יריעה גדולה; ולציון יזבלו, יזבל השבעים, נסתפק עתה ביריעונת ונקוה, כי נזפה להרחיב ולמצות, ותהי המסה שלמה.

ב

הלכך ניסוי בדיקתנו עתה מצטמצם על ספר שיריו הפולל "אור זרוע" (הוצאת "דביר", תל-אביב, מהדורת תשי"ט), כשתיבת חידוש פירושה חל בין על צורות ודרכים שלא היו מצויות, בין על צורות ודרכים שלא היו שגורות, ואנו מניחים, כי נתחדשו לו למשורר לצרכיו, צורך צורך וטעמו. ונפתח בסוגיה, החשובה כצומת החיות המקובלת של לשוננו, היא סוגית הפעל, ונבדקנה לסדר בנייניה המקובל, וממילא נפתח בבניין פעל (קל), ונראה מעשי החידוש או ההרחבה, כשהם סדורים לפנינו, כדרך שנסדרם אף בשאר הבניינים, בסדר אלף-בית, לאמור:

ברז: "בפונדק הפונדקי בִּרְזוּ לוֹ יֵין מִן הַקִּיר" (עמ' 80).
הפועל מחודש על פי שם-העצם בְּרָז, שגם הוא מחודש על פי
הארמית בְּרָז, בְּרָזָא, ואבן-שושן במילונו מביא דוגמת שימוש זו
ומקדים לה דוגמה משל ז' שני אור.

דבב: "הוא הוא הפינור הראשון הִדּוּבֵב / הצובט את הלב
בבכיו העצור" (עמ' 227). אמנם הצורה ידועה לפי מקורה
בכתוב "וחפך פִּיין הטוב הולך לדודי למישרים דוּבֵב שפתי
ישנים" (שה"ש ז, י), ואין הוראתה מוכרעת מתוכה: ואם
להסתייע בקצת תרגומים, עניינה נטיפה ("היין דובב" = היין
נוטף), אך חז"ל פירשו פועל זה פלשון דיבור ("שפתותיו
דובבות בקבר"). והוא הפירוש המקובל, אלא שהוא מקשה על
צורת הכתוב, שלא אמר "דובבות שפתי ישנים", אלא
"דובב שפתי ישנים", ונתפסה הצורה פלשון פיעל עבר,
שעניינה לא הדובר עצמו, אלא מביא את זולתו לכלל דיבור, וכך
דרכו של השימוש השגור: מדובבים את פלונזי. ושימוש
של ביאליק יוצא לשתי הפנים; מכאן להוראת עצם הדיבור:
"ופתאום שב העלם ויכרע על ברפיו לפני הדמות...
ושפתי יודובבות בכליון געגועים: אחותי האת היא?"
(מגילת האש); ומכאן להוראת הגרימה לדיבור: "והברות
סתומות, רזי ליל נישאים / משוט באויר, קלוטות למקוטעים, /
תמלט, תגנוב אוזני הקשבת / מנבכי דממה ומים צלמות / כמגנב
דברים וממלט ניב / משפתי ישן חלומי דובב
פיו" ("רזי לילה"); ושילב בשינוי סדר לשון הכתוב ("דובב
שפתי ישנים" — "ומשפתי ישן... דובב"), ללמדך, פי החלום

הוא שד״כב (= הביא לידי דיבור) את פי הישן. לכן: "הן פינור היה לו — / נפש-חיה וממללה, / והמשורר מדי דברו בו / את כל רזי לבו הגיד לו / וכל הנימין ידו דוב בה" ("אחרי מותי"), ללמדך, כי ידו היא שהביאה את הפינור לכלל דיבור, על מקבילותיו (מילול, היגד). והרי אף מלצר ידבר באותו פלי: "הפינור הראשון הדוב" — פשה"א הידיעה מסלקת פל אפשרות של פירוש פלשון פיעל עבר, ומעמידתו פֿעל הווה, פשם שעצם השימוש מעיד על תפיסת שורשו דבב, המסלקת תפיסת שורשו דוב [= זוב, צוף], והיא תפיסה הנגלית גם בדוגמה הבאה:

נפף: "העלם יורד, העלמה בחלון, / נוֹפְפִים זה אל זה ידיהם" (עמ' 291). הדקדוק בשורשו של הפועל, שהוא נוֹפֿ, מחייב צורת "מְנוֹפְפִים", כדרך שימושה היחיד במקרא, שהיא גם מסד שימושו של השיר: "עוד היום בנב לעמד ינוֹפֿף ידו הר בת ציון" (ישע' י, לב); וכן שימושו אצל ביאליק בלא פינוי: "הבחורים... ראו את העלמות, והנה הן קרבות... ניתרו כולם ממקומם ויזעקו אליהם בקול גדול וינוֹפֿפו ידיים" (מגילת האש). אבל הרגיל אינו בפיעל, אלא בהפעיל, כפי שהוא מצוי בכתובים, ורש"י בבואו לבאר לשון "ינוֹפֿף ידו" אומר: והתחיל [סנחריב] להניף ידו בגאונה. ואילו מלצר נוהג, כאילו נמצא שורש נפף, המחייב פֿעל נוֹפֿף בהווה (ויש אמנם לשון פֿעל כזה בפיוט, אך שורשו המשוער נוֹפֿף, והוראתו זילוף והזאה). וספק, אם היה מרחיב היתרו והיה אומר "נִפְפִיתִי ידי", "נִפְפִי ידיהם" וכדומה.

נקש: "לא יִנְקוּשׁ בַפְּטִישׁ, לא ידפוק במקל" (עמ' 357). אמנם שורש נקש נמצא במקרא בנפעל, פיעל והתפעל, ואילו צורת פָּעַל, המצויה בכתוב "בפִּעַל כפיו נִנְקַשׁ רשע הגיון סלה" (תהלים ט, יז), גם אם ראב"ע רואה כאן את הנו"ן מן השורש, הרי הוא מציע את חילופו של הצירי ("הקמץ הקטן") בפתח, וככל הנכון שורשו יקש, ורש"י מפרש: "נִנְקַשׁ רשע — נ כ ש ל רשע". ובעקביו הטייטש: "דר ביז וויכט איז גישטרויכלט" (אז: שטרויכילט); ובעל המצודות בפשיטות; "פאשר הרשע יפול בהמוקש". לעומת זאת נמצא שורש נקש בהוראת דפיקה פעם אחת במקרא, במקביל לצורת פָּעַל בארמית: וארכבתה דא לדא נִנְקַשָּׁן" (דניאל ה, ו), כלומר: וברפיו מקישות ודופקות זו לזו; והיא מליצה שנשתגרה להוראת מורך לב. אכן, בלשון שלאחר המקרא מצויה צורת פָּעַל, ואבן-שושן מביא בדוגמותיו אף דוגמה בלשון דורנו, והיא לביאליק. על כל פנים שימושו של מלצר, יִנְקוּשׁ, בלשון עתיד, שעניינו פהווה מתמיד, ללא הפלת הנו"ן, הוא נדיר.

נתח: "יש מיד לעיר טשורטקוב לברוח / ואל בית החולים להגיע, ואולי עוד יספיקו לְנִתּוּחַ, / אם יוכל לעמוד בניתוח, והלב יעמוד לו הפוח" (עמ' 396). והשגור הוא בפיעל, כדרך המקרא, שאינו יודע אלא את הפיעל בלבד; והמשורר שינה משום החרוז (לברוח — לנתוח), ומוכרע מדבריו, שהרי אינו אומר "לעמוד בניתוח", אלא "לעמוד בניתוח", ולא עוד, אלא שבהמשך השיר יאמר: "לאחר שהגיעו לטשורטקוב וקיבלו הרופא לבדקנו

/ הוא צוה למהר ולנסוע לפרופסור בלבוב שַׁיְנֶתְחָנוּ (עמ' 397).

שִׁיד: "היה מול ביתנו שם בית עם גן שֶׁשׁ יָד לַפְרִיץ" (עמ' 260). לשון שִׁיד מוצאו בארמית, ונקלט בעברית, ונכנס לידיש, ונתגון בה, וחזר, בתוספת גיוונו, לעברית החיה, וחלה בו הרחבה לצורות פיעל ופעל והתפעל, אך לא לצורת פִּעַל, כדרך הדוגמה שלפנינו בלשון עברי, שֶׁשׁ יָד — שהרי השגור הוא: "שהיה שִׁיד" — וספק, אם אותו חידוש צפויה לו הרחבה מלאה, וביותר על לשון עתיד, ואפשרות לשון "יִשְׁקֶה, יִשְׁכּוּ" תידחה ממציאות לשון "יִשְׁפִּיךְ, יִשְׁפִּיכוּ", והוא אולי הטעם לאבן-שושן, שלא הזכיר פאותו חידוש.

שקה: "ושם הוא [הלילך] נובט ומפה שרשים / וְשׁוֹקֶה מדמיי" (עמ' 265). השורש שקה שגור בייחוד בלשון הפעיל ("מִשְׁקֶה"), ומצוי בצורת הופעל, פִּעַל ואף נפעל, אך לא בצורת פִּעַל, ונראה, שהמשורר בנאה על דרך כך: דְּמִי מִשְׁקֶה את הלילך, נמצא הלילך שׁוֹקֶה מְדַמֵּי. ואולי אחיזתו לא הייתה בפועל, אלא בשם-העצם, דהיינו שדמו בחינת שׁוֹקֶת, שהלילך שׁוֹקֶה ממנה. פי אמנם אפשר, ששם-עצם מצוי יהא סיוע, אם לא גֶרֶם, לחידוש הפועל, נראה בדוגמה הבאה.

שעט: "והילד שׁוֹעֵט על השלג ובלבו מבשילה המחשבת" (עמ' 390). פנודע אין המקרא יודע אלא שם-עצם שְׁעָטָה, וגם הוא בו בת יחידה "מקול שְׁעָט פּרסות אביריו מרעש

לרכבו המון גלגליו" וגו' (ירמ' מז, ג). ועל פיה נבנה קיצורו שֶׁעַט בפיוט ימי־הביניים, וחזר ונבנה בימינו, והתפשטותו מרובה, בייחוד בשירה, ואף מלצר משמש בו: "עגלה — אלינו נוסעת ישר . . . / שמעו הטרטור והשֶׁרִיק וה ש ע ט . . . / ומי הנוסע? איכר!" (עמ' 59). וספק אם הייתה בזה יד הדרוש, שנדרש לעניין שעטנוז, אך ודאי הייתה בזה יד המגמה להרבות במלעילים, אם לצורפו של החרוז אם שלא לצורפו. ואף הפועל שֶׁעַט נבנה בימי הביניים, כעדות רישומו בפיוט, וחזר ונבנה בימינו, וצורותיו פֶּעַל, פיעל, הפעיל והתפעל, ושימוש במקור ובתרגום.

ג

גם חידושי לשון פֶּעַל אין דוגמותיהם מרובות:

דמה: "בשעה ששיחי הלילך כבר הוציאו עלים גדולים דְּמֵוֹי לְבָב" (עמ' 494). החידוש אינו בעצם הצורה שהיא מצויה, אלא בצירופה, ואבן־שושן אמנם מביא "עלים דְּמֵוֹי לְבָב, דְּמֵוֹי נֹצֵה", ולא ידעתי, אם הייתה הנדידה מדברי שירה לספרי בוטניקה, או איפכא.

חדד: "היא נשארה שוכבת, / פניה תְּדוֹדִים, ולא הוסיפה עוד דבר לאמור / עזבה את החשכות בדרך אל האור". דוגמה היא, שמזפירה אבן־שושן, והיא דוגמת תרגום לשירו של נחום בומזה ("על נהרות", תשט"ז, עמ' 110), ולשון מקורו קצר יותר: "זי איז געבליבן ליגן מיט אַ פֶּאַר שפּי צט געזיכט —

/ זי האָט פאַרלאָזט דאס חשכות אויפן וועג צום ליכט" ("אָ
חתונה אין האַרבסט", 1949, עמ' 95). אך דומה, פי חשוב
להזכיר דוגמת מקור: "רק באמצע הבטן — בליטה תְּדוּדָה /
למשל, מישור רב עם גבעה גלמודה" ("עמ' 482). החרוז עשוי
היה שיסתפק בתיבה השגורה והישנה, חדה, אך נתבקש שיווי
המשקל: תְּדוּדָה—גלמודה — פשם שנתבקש הבלט פדרך
"פאַרשפיצט" או "צוגעשפיצט".

חלם: "עכשיו, הקורא, נעזוב את מאיר / בטשורטקוב בסוהר
תְּלוּם בהרהור" (עמ' 239), והוא מחידושי דור אחרון,
ואבן־שושן מביא משלונסקי וש' שלום בהוראת הוזה, שוגה
בחלום, וככל הנכון הוא פדרך "פאַרחלומט", verträumt.

חרד: "השלג מושך, וצריך גם לחוס על פרוטה חרודה
וספורה" (עמ' 288), ובאבן־שושן ליתא. ואין הפירוש,
שהפרוטה חרדה או נחרדה, אלא שהבריות חרדים
עליה — פדרך הדיבור "אַן אויסגעציטערטער גראָשן", הבנוי
לפי "אַן אויסגעציטערט קינד", ופירושו כן: פרוטה או תינוק,
שהשגתם באה מתוך חרדה, רעדה. ועניין "פרוטה ספורה"
— פדרך "אַ געציילטער גראָשן", שפירושו גם מניין גם
צמצום.

טף: "דילגנו מעל לשלוש מחלפות האישה הכסופות / הלכנו
בחול הנוצץ ורגלינו קלות וטפופות" (עמ' 519) —
צירופה של התמונה האחת, שמקורה אינו במקרא (שאינו יודע

"רגל קלה", אלא "קל ברגליו"), פי אם בתפילת "נשמת" ("ורגלינו קלות כאיילות), והתמונה האחרת, שהיא בת יחידה במקרא "הלוך וט פו ף תלכנה וברגליהן תעפסנה" (ישע' ג, טז), הריהו פצירוף שנתבקש מאליו, ונעשה פשימוש המצוי. אבל לא ידענו, על מה לא הסתפק המשורר בלשון פֶּעַל, טוֹפְפוֹת, ונסתייע בלשון טפופות, שעניינו לחז"ל מידה שאינה מחוקה ולא גדושה (יומא מ"ח ע"א). ואם פיון לשיווי המשקל של בת-הצמד לחריזה, פסופות, הרי גם הוא חידוש מלשון פֶּסֶף. כלומר כעין הפספ, ועשוי לשמש גם לשון פו ס ף. ואבן-שושן מביא לעניין פסוף, כעין הפֶּסֶף, דוגמה משירת דוד פוגל, ואף מביא טפוף בלשון הליכה מרחפת, אך בלא מתן דוגמה.

פמה: "שאוכל לעמול בכל ששת ימות חול הפשוטים בשבוע / ולכבוד יום השבת שקידשת, לקראת יום השבת הַפְּמוֹה" (עמ' 5+5), ואבן-שושן מביא שימוש זה בלא מתן דוגמה. ונראה, כי החרוז גרם לשימוש בצורת פֶּעוּל, והוא הדין בדוגמה הבאה.

פנע: "ידידי להני לך ידוע / לא אדם אנוכי ולא מנדיל לגננדיל מרשעת פנוע / רק מלאך אנוכי... ואיזהו? — / אנוכי השטן וגם מלאך המות" (עמ' 211). ואבן-שושן מביא לשון פְּנוּע, ושתיים דוגמאות מימי הביניים וחמש דוגמאות מדור אחרון, ובכללן אחת לי' בורלא, על דרך חריזה בפרוזה: "עינו פנועה והבטתו צנועה" ("עלילות עקביא"), שצורת החידוש קודמת לצורת השגור; והדרך היא, ברגיל,

הפוכה, כפי שניתנה בדוגמת מלצר, אם כי היא עצמו נוהג בסדר ההפוך, כניכר מן הדוגמה הבאה.

עשש: "אם עיניי עֲשׂוֹשׂוֹת ופניי כבוֹשׂוֹת, הן נפשי מביטה מביטה / ורואה כל ציור וקישוט ועיטור...". (עמ' 355). הבלטנו את החריזה הפנימית, כדי להבין, על שום מה לא היה די בפֶּעַל, עֲשׂוֹשׂוֹת, כפי שהוא מצוי מימי הביניים עד עתה, ונעזר בפֶּעוּל עֲשׂוֹשׂוֹת, שאבן־שושן מביאו, אך בלא מתן דוגמה. ולעניין החריזה הפנימית, הרי הבודק בלשונותיו של מלצר מזדמנות לו דוגמאות לרוב.

רוח: "להיותם [התפוחים] לקרוב ולרחוק שלוחים, / להיותם מופלאים, מותמהים וברוכים, / להיותם נגועים משושים ורוחים, / להיותם קלופים, רסוקים ופרוכים, ועל גב קערות הסדרים ערוכים" (עמ' 441). חמישה חרוזים רצופים הם, וארבעה שימושם מצוי: שלוחים, ברוכים, ערוכים, פרוכים — מה שאינו כן ורוחים. אם אין הפונה לתואר רוחי (הגזור משם־העצם רוח) כדרך "ווינדיק, windig", שאין לו הבנה לענייננו, הרי דימיתי תחילה, פי הוא, ככל שאר בני חרוזו, צורת פֶּעוּל למין פועל רוח, כדרך "אויסגעלופטערט", בהוראת מאונרר; ועניין הרוח מצוי בבירור במקבילתו הפולנית wywietrzony. אבל המשורר העמידני על כך, כי לשון משושים ורוחים כפעול מלשון ריח, הריח הוא כדרך היידיש "באטאפט און באשמעקט", ובאבן־שושן אין שני הפעלים האלה, שנתחדשו לו למשורר. ולעניין מְשׂוּשׂוּשׂ, שלא כדרך המצוי

"ממושש" (או "ממושמש"), כנראה השנאת המשקל גרמה, וכן, כנראה, ניתן לבאר עניין "גושש — מושש", שהפועל הראשון קדום, וחברו הסתגל לו במשקלו פחרוּוּ. פיצד השנאת המשקל מתקיימת, אתה למד מדוגמה אחרת: "חוטבי עץ הם או מים לעיר שו א ב ים / ויודעים גם מעט מן המעט מלאכה. . . / ואולם מי יודע דרכם ויודע / מפני מה עניים הם וגם רו ע ב ים" (עמ' 113). והמשורר הסבירני, כי לא בלבד מלוא שיווי המשקל לא הניח בידו להסתפק בחריזה "שוֹאָבִים — רַעֲבִים", אלא אף פֶּונת ההבחנה: רַעֲבִים — "הונגערין" (שם-תואר); רוֹעֲבִים — "הונגערין" (פועל).

ד

ונראה, כי ההרחבה של צורת נִפְעַל היא באסופת השירה שלפנינו מועטה ביותר.

כמה: "ואותו הבחור מצדו גם לר' מנדל נפשו בו נמשכת / ואם נפש אל נפש נִכְמְהָת — הן הרגל ממילא הולכת" (עמ' 209). והפועל כמה אתה מוצא בשימוש פְּעַל, הפעיל, התפעל, ולא דוקא נפעל, ואם צורפו של החרוז אינו מצדיקו, אפשר צורפה של הצזורה (מפסק), שהמשורר נוהג בה ברוב מקרים דרך המלעיל, מצדיקו, וכסיוע לו השנאת המשקל הבאה, מטעמי דקדוק, על חצי תאנתה: "נפש נִמְשְׁכָת — נפש נִכְמְהָת".

נסג: "שיודעת כל בת ישראל לרקד / — — הפנים לפנים והרגל נִסְגָת — / ומבלי להסב את העין מנגד" (עמ' 111)

— לפי השורש, שהוא ודאי וסמוך אל הפתובים, סוג, מתחייבת צורת נִסְוָה. אך לפי השורש, שהוא אולי בדוי, נסג, מותרת צורת נִסְוָה, וביזתר שלשון הפתוב "לא תסיג גבול רעך" מתנודד בין שניהם, והשוה "לא יסג" (מיכה ב,ו), וכבר התרגלנו שלשורש זה נזדוגה צורת מקור חורגת, לְסָגַת, ולעניין שם-הפעולה גזרנו תחילה נסיגה, ואך לימים — "תְּסוּגָה". על כל פנים צורת נפעל משורש נסג פדוגמה שלפנינו חידוש, ובאבן-שושן איננה.

*

אף צורת פיעל חידושיה אינם מרובים:

אפר: "הי גזדא, אולי לי תתן המקטרת / לקיטור לשעה אך קלה? / — אתן גם אתן, אך המתן, אַאֲפֵר אַת / המקטרת וגם אמלאה" (עמ' 59). בית זה יש בו כמה נקודות מעניינות: החריוה המורפבת (המקטרת — אאפר את), החריוה הפנימית (אַתן אַתן, אך הַמְתֵן); אך עיקר ענייננו עתה הוא הפועל אפר בצורת פיעל, אַפֵר, הגזור משם-העצם אַפֵר. וקביעת הוראתו של פיעל זה כהוצאת אפר (כמו במקרא דישן = הוציא את הדשן), בעוד שההפעיל האפיר הוראתו כהעלאת אפר או צבעו (כנראה, על דרך שרש = עקר שרשים, השריש = הכניס שרשים והעמיקם). ובאבן-שושן מביא פיעל זה בהוראה זו, ואמנם כסמך לו דוגמת מלצר, פשם שהוא מביא פיעל זה לפי שם-העצם אַפֵר, שעניינו מְסֹה, והוראתו צביעת הפנים כדרך השחקנים והמתחפשים — וזו בת-תחרות קשה לחידושו של מלצר, ושגירותה תסתום פתח בפני שימוש, גם אם לא ידעתי,

אם בקדלנו למלא את המקטרת ולאפרה, ננהג חולין על טהרת הקודש ונדשן את המקטרת ונקטמנה.

פקח: "איש בגולם לא ירגיש, / פי עניו גם נפקח . . . / הם צייתו לו לאורח" (עמ' 63). צורה זו ודאי אינה חידוש, אבל היא על דרך החזרת משמעה מעיקרה, שכן השימוש המצוי תולה פקחה בפתיחת עיניים, ופיקוח בפתיחת עניינים אחרים, אם "פיקוח הגל" וכדומה, וסתם פיקוח — שמירה, השגחה. בא המשורר, שהחרוז הצריכו לכך ותולאו ביסודו.

פרר: "שתראה לכל סוס האוכל פי עוד סוס / שם עומד ואוכל פנגדו וימהר / גם הוא לאכול ולנשוף ולפרר" (עמ' 430). שכנות האכילה עשויה לפרש עניין הפירור כמותה, כביכול הסוס עושה מאכלו פירורים פירורים. אך שכנות הנשיפה, וביותר העדפת צורה — לא "לפורר", אלא לפרר — מעמידים אותנו על כך, כי לפנינו בניין פועל לדרך צהילתו של הסוס, "פרר" — או "טפרר" — שהיא אזהרה לעכב מרוצתו — ודרכו של המשורר במיני אנומאטופיאה היא סוגיה לגופה. אף זאת נעיר, כי בדרך כלל בונה המשורר פועלי אנומאטופיאה לא בלשון פיעל, אלא בלשון פלפל.

רדף: "[האחים] לא רדפו זה את זה, לא היו מתקנאים" (עמ' 457). ולא ידעתי תחילה, על מה דחה את הפעל שהוא מצוי, והעדיף את הפיעל שאינו מצוי כמותו, משום שהרדף בכתובים רדף גם אחרי משהו, ואילו המרדף מרדף תמיד את

מישהו; ואולי פירש רידוף פרדיפה חזקה וחזרת ואף מתמדת יותר. אך המשורר הסבירני, פי פונתו הייתה ליחד פועל לעניין הרדיפה בהוראת ה ט ר ד ה ק ב ו ע ה , שהיא שונה מן הרדיפה בהוראת ר י צ ה אחרי אדם להרגו וכדומה.

ה

ואם ראינו מיעוט השימוש להרחבת צורת פיעל, נראה לעומתו ריבוי בצורת פ ע ל , ולא עוד, אלא שמיני הרחבה אלה הם גם מגוונים גם נועזים יותר.

אמל: "אך לא על חנם כאן אָשָׁאֵל / — — דורנו הוא דור מְאֵמָל לְ" (עמ' 343). המקרא יודע צורות אַמּוֹלָה, אַמְלָל, אַמְלָלָה, אַמְלָלוּ, ואינו יודע את הצורה שלפנינו, ולידתה לא בלבד מטעמי משקל, אלא גם לשם הבחנה בין אומלל (= "דער אומגליקלעך") ובין מאומלל (= "דער אומגליקלעך געמאַכטער", שעשאוהו אומלל). ואבן-שושן מביא דוגמה, והיא לא' ברש. ודומה פי קדמה צורת פיעל, ואפילו בדיבור שנשתגר: "[הרי] אתה מאמלל אותי". (= "דו מאַכסט [דאָך] מיך אומגליקלעך").

גדש: "ארבעה [תינוקות] הוא הוציא אל ביתו התךש / שבנה בתוככי העיר, בטבור. / ונקל לשער, מה היה מְגַדֵּשׁ / זה הבית הקט משל חדר יחיד" (עמ' 461). והוא שימוש מצוי על דין הצמד "גדוש ומגודש", המובא עוד במדרש; והמשורר, פשם שהחרוז סייעו (לגבי "גדוש"), פך המשקל סייעו (לגבי "נגדש"). והרי דוגמה אחרת: "ואתה החוה מי יושב בה? יהודי

מגודש ומפוטם" (עמ' 51), והפונה בזה לעניין
 "אָנגעשטאַפּט", המשמש גם עניין פיטום הבשר וגם עניין
 גידוש הפיס, ומשום כך ויתר, פנראה, המשורר על חריזה
 פנימית קרובה — "מגושם ומפוטם" — שהרי הוא קרוי כמה
 פעמים "בעל גוף", שהוא שם-דבר לגשמיות. ואבן-שושן מביא
 דוגמת תרגום: "סבו שעמס על הגב / את הציבור
 המגודש, / ויצא אל העולם / ללמוד בראשית מחדש" ("על
 נהרות, עמ' 367), והוא ליעקב פרידמן, ולשון מקורו: "זיין
 זיידע וואָס האָט אָנגעלאָדן / דעם קלומיק אויף פלייצעס / און
 אוועק אין דער וועלט / צו לערנען בראשית" ("לידער און
 פּאָעמען, תשל"ד, פרך ב, עמ' 123). לאמור, תיבת המגודש
 תוספת המתרגם, פנראה, פיותרת הדגש.

דאב: "וְשָׁבַת אֶל סִבְתָּא, רַעִיָּה הַשׁוֹכֶכֶת / חַצִּיָּה מִשׁוֹתְקָת, כּוֹלָה
 מְדַאָּבֶת" (עמ' 337). המקרא אינו יודע אלא צורת פֶּעַל
 וצורת הפעיל חסרה ("מְדִיבֶת נפש"), אך חז"ל יודעים אותה
 שלמה ("עַד שֶׁתְּדַאֲבִיב נִשְׁמַתָּן", פדרוש לעניין "עַד
 מִדְּבָא"). מה שאין כן צורת פֶּעַל, שיותר משנולדה לצורך
 החרוז (שאינן נפקא מינה בין דואבת ובין מדואבת) נולדה לצורך
 השוואת המשקל (מְשַׁתְּקָת — מְדַאָּבֶת). וכפי שהסבירני
 המשורר, התפון להבחנה בין דואבת או נדאבת (= ווייטיקדיק
 — פואבת) ובין מדואבת (= צעווייטיקט, אָנגעווייטיקט) —
 רפת מכאובים. ראה: "כך הוכיחני בנחת. ואני בפנים של
 שלֶהֶבֶת / בשתיקה חרטה לו הקשבתי ובנפש מאוד
 מְדַאָּבֶת" (עמ' 337). ובאבן-שושן ליתא.

כתף: "עזב [ר' ישראל מריז'ין] את אחיו שבסתר שָׁאָפוּ / לקרן
 של זוהר ופדות / עזב וברח — והנה מְכַתֵּף הוא / בין רעש
 גליו של הפרוט // הנה הוא נישא על גבו של גבריאֵלוּ — — "
 (עמ' 126). המקרא אינו יודע אלא את שם־העצם כְּתָף, ואילו
 חז"ל יודעים גם את הפועל בבניין פיעל (ואולי בבניין נפעל);
 אך השימוש שלפנינו הוא חידוש, ואבן־שושן מביא דוגמה משל
 א"א ליסיצקי. ומלצר נעזר בכך לשם חריזה מורפבת (שָׁאָפוּ —
 מְכַתֵּף הוא). ופירושו — מי שנמצא על כתפיו של אחר, כלומר
 שהאחר מְכַתֵּפוּ, כמפורש בהמשך השיר בלשון השגור ("נישא
 על גבו").

לאט: "יש אֵם לוֹ נשקה, נערה לוֹ תִלְאֵט / ועלמה גם תאהב, /
 מְצָא האישה וגם בן לוֹ נולד / וזקן וגם שב; // ויש לא נֶשֶׁק, לא
 לֵאָט, לא נאהב / ואישה הוא מוֹצֵא; / כבא לא נשוק כן
 עשוק הוא גם שב / ריקם הוא יוצא" (עמ' 257). פסקה זו
 מצויים פה מיני שחוק, הבאים להבליט את ההבדל בין בעל
 המזל ובין חילופו, שהראשון נלוות לוֹ ארבע נשים, אישה אישה
 לפי ארבע דרגות גילו (אֵם, נערה, עלמה, אישה), והאחרון
 נזכרת בו אישה אחת. ולא עוד, אלא שהראשון נאמר בו לשון
 מְצָא (פדרך: מְצָא אֵשֶׁה מְצָא טוֹב), והאחרון נאמר בו לשון
 מוֹצֵא (פדרך: ומוֹצֵא אני מר ממות את האשה). וכל מעגל חייו
 מתואר על דרך "תחילתו כסופו" מתוך הבלט בפסיעה של חריזה
 פנימית ("כבא לא נשוק כן עשוק הוא גם שב"). אולם לענייננו
 עתה חשובה ההבחנה, כי הראשון נופל בו הַגְדֵר אקטיבי (נֶשֶׁק,
 תלאט, תאהב), והאחרון נופל בו הַגְדֵר פאסיבי (ל א נושק, ל א

לואט, ג א נאהב); והאמצע חידוש, ובאבן-שושן ליתא. ולא מצינו במקרא את הפועל לאט אלא פעמיים, ובבנין פֿעל בלבד; פעם אחת כלשון הלטה ועטיפה, ופעם אחרת כלשון הנדרשת פלחשה, ומטבע הפתוב ("ודבר לָאָט עמך, איז טו, יא), המתקיים בלשון (וראה, למשל, ביאליק: "הוא לָאָט עמי: אומן, תום — / פקרון אור בערוב היום" ["בערוב היום"]) מעכב עמידתו לגופו, כל שכן שינוי בניינו, וביותר לצד הפאסיב. כפי שהוא מצוי בלשונות אחרות, וראה האמירה: "געשושקעט הייסט מער ווי גערעדט", לאמור: יפה כוחה של לאיטה ולחשה מכוחו של דיבור.

מקח: "אך לפני התפירה שיהיה מְמַקְח (!) / — — ותהיה כתינוק-שנולד מְזַפֵּךְ" (עמ' 117). שורשו הוא אמנם לקח, שעל פיו נגזר מְקַח, הבא בצמד המלים "מיקח וממכר" או לבדו, והגייתו המצויה מְקַח, שעניינו מחיר, על דרך "המקח השוה", "מקח טעות" (ובבדיחות: מקח שטופ), והדיבור "עמד על המקח", ובימינו "התמקח", כאילו המי"ם מאותיות השורש, והמשורר בנה בניין פֿעל, ובאבן-שושן ליתא, והחרוז מסייעו. וכסבור הייתי, כי עניינו על דרך "מחיר ממוקח" (= "אָן אויסגעדונגענער פרייו"), והספירני המשורר, כי עניינו על דרך "זאָל זיין געהאנדלט, געדונגען", כלומר: שהמיקוח ייעשה קודם התפירה.

נטף: "ושירה גם סיפור הוא והוא גם שיר-זמר / מְנַטֵּף בעצבות מראשית ועד גֵּמֶר" (עמ' 448). צורת פֿעל היא חידוש,

ואבן-שושן מביא דוגמה, והיא לשלונסקי, וידובר בה על הרוח החובט בכפיו על גזעם המנוטף של האילנות, פלומר שירדו עליו נטפים הרבה, ואילו בדוגמה שלפנינו אינו על דרך הממש, אלא על דרך ההשאלה, שהמספרת מנטפת עליו, על סיפורה נטפי עצבות, כדרך האישה, המנטפת יין או שמן או שאר נוזלים על בצקו של מאפה, ועניינו כמו "באשפריצט, באטריפט".

פעם: "חצית מפעמנת יורדה מלכסנת / ממותן עדנה בקפילה ממתנת" (עמ' 325). בתוך השחוק המורכב, שאמצעו חריזה פנימית (מפועמנת — מלוכסנת) וכפל שימוש בכעין שורש אחד (מותן האישה — קפלי שמלה מתונים, פלומר רכים, נוחים), בולטת, ליד הרחבה אחת, שגם היא צעירה מדיי (אלכסון — לכסון — מלכסן — מלוכסן), הרחבה אחרת, שהיא חידוש גמור — בניין פעל על פי שם-עצם, שעיקרו פועל (פעם — פעם, פעמון — מפועמן), כדי להגדיר סוג של חצי שמלה (ותחת הצורה המקובלת חצאית — צורת חצית), הקרויה Glockenkleid. ובאבן-שושן לשונות קפילה, חצית, מפועמנת ליתא.

קנם: "מבושל ומטוגן ומצומק, / — מבוצל ומפולפל, / ובזנגביל מתובל, / ממולח ומשומן, / ומכורפם ומקנמן" (עמ' 186). לפנינו מיני פעל שונים, המשמשים הגדרים למעשה לפתן ועשייתו, והמשורר צירף על פי דרך הבניין הישן (כרפום — פרפם — מכורפם) דרך בניין חדש (קינמן — קנמן) — מקונמן), אולי מתוך סברת חשאי, כי פשם שהדרך הישן נסמך

אל הנחת מציאותו של שורש עברי, כך גם הדרך החדש נסמך על כך. לפחות דרך דרוש. שהרי כבר חז"ל הסמיכו קינומא וקינמון, כביכול שורשם מבית ואחד. ושמא משום כך לא נתפתה המשורר להפליג ולבנות על פי שם-העצם זנגביל (והוא מצוי בגמרא: זנגבילא) פועל, שהיה מרויחו תוספת חריזה (מבוצל — מפולפל — "מזונגבל") לחריזתו (מטוגן — משומן — מקונמן).

רוק: "דלתי לא נפתחת, דלתי לא נסגרת. חדרנו — פלה המחפה לחתן. / עייף ומְרֵן ק מחכה השולחן, מצפה לידך זריזה ומסדרת" (עמ' 512). ובניין פֶּעַל, שנבנה על פי שם-עצם (רֵן, רווקא) הוא חידוש, ואבן-שושן מביא דוגמה של מי שקדם בזה, והוא א"נ גִּנְסִין: "אותו חָזָה נלאה, הריק וה מ ר ו ק, המתחיל מצטמק". לאמור, לפנינו תיבת רֵן ק פעיקר הוראתה — רֵיק; והיא נתלית בחלק הגוף, ואילו בדוגמה שלפנינו הוראתה בחור פנוי, השרוי בלא אישה — וראה תיבת ledig, היוצאת לשתי ההוראות. והעוסק בנסתרות ידרוש בסמלים, כגון חָדָר — אישה (Frauenzimmer); שֶׁלְחָן — כדרך "הפיכת השולחן". והמסתפק בפשוטו של עניין יראה את השולחן המרוק כשולחן, שתכונתו כשל חדר רֵן קים (Kavalierzimmer). שאין בו סדר.

שלך: "לרוח כנפיים — מגל, / נקצר השדה וְנִשְׁחַף. / אילן מְשֶׁלֶךְ — כחלל, / ציפור כמסומרת כנף" (עמ' 509). דימוי המשקל גרם לשני חידושים, האחד בנפעל (נקצר — נ ש ח פ), האחר בפעל (משולך — מסומר[ת]); והשימוש המצוי

בשניהם — בהפעיל (השחיף — השליך). ואילן משולך, כהגדר
אילן העומד בשלכת, הוא קצר ומדויקדק, וצורפו צורך.
ואבן-שושן מביא דוגמת תרגום: "אילן מְשֻׁלָּךְ והבית חומרי
וכבד" ("על נהרות", עמ' 95), והיא לב"י ביאלוסטוצקי,
ובמקור: "בוים ארו מג ע ר י ס ן ; הויז ליימיק שווער" ("פון
ליד צו ליד, 1958, עמ' 23, ותיבת "ארומגעריסן" הוראתה
שמוט, קרוע, תלוש מסביב, ומקבילתה משולך מלשון שְׁלָכָת.

שֵׁלֶף: "ואיך אעשה זאת, חרבי מְשֻׁלָּפֶת / כך הוא אומר לה
/ ואיך אעשה זאת, חרבי מְשֻׁלָּפֶת — — " (עמ' 451).
ההרחבה הזאת — ובאבן-שושן ליכא — אינה לצורך החרוז,
שהרי אינו אלא חזרה על עצמו, אלא לצורך המשקל, שדחה
מטבע קדום "חרב שְׁלוּפָה", ודאי גם בסיוע של מטבעות
קדומים כמותו, ובייחוד "חרב מצומדת".

תשש: "והרי הוא אסור שם ימים כשישה / מְתֻשָּׁשׁ מן
הפחד, חולה מן הצום" (עמ' 106). מלבד המשקל הפתיחה
האנאפסטית, הנוהגת בכל אותו פרק (שתים עשרה שמיניות)
— שגרם להרחבה — גרמה אולי השערת דיבורה של האישה:
"אויסגעמוטשעט פון שרעק און קראַנק פונעם תענית".
ובאבן-שושן ליכא.

*

כנגד הריבוי הזה בולט מיעוט ההרחבה בהפעיל:
דהר: "בוא נבוא בימן העירה, הסוסים אל נא תדירה /

המושכות רפות השאירה — ואתה פנה וסוב" (עמ' 75). וקדמו
בזה אחרים, והוא בימינו כשימוש המצוי.

נבע: "בחברה, ביחידות, הוא היה איש שיחה / ומבריק בחידוד
ואמן הבדיחה / ומעיין שאיננו פוסק מְלֵהָנְבִיעַ / עם כל
זה לא השפיל לדבר-מה להגיע (עמ' 428). וקיים המשורר הנו"ן
שבשורש פדרך הכתוב "וְלִנְפִיל ירך" וכדרך הפיוט "מְנַטֵּף
ומשחיל", כדי להטעימנו עניין מעיין הנובע, שנמשל לו
הדיבור. ולשון מְבִיעַ היה עלול לטשטש את המשל. וקדם לו
הקליר בפיוט מלך עליון: "צורר מים ומְנַבֵּיעַ". ובבן-יהודה
אינו. ושמעתי מפי המשורר, כי גם בשירו על חולדה כתב:
"הרחבת את פיך לקבר — לבלוע פיך פתחת / לְהַנְבִיעַ מים
לא פתחת", ובא המגיה ושינה: לְהַבִּיעַ מים (עמ' 535).

עבב: "הוא [אבי] הקדים להודות לבורא והוא שר / עם חמה
העולה, עם ציפור שתעלוז. / עם רקיע תכול או אפור מ ע ב י ב
/ לעת קיץ או חורף או סתיו או אביב" (עמ' 459). והצורה
מצויה וידועה, בייחוד מפיוט הגשם: "ל ה ע ב י ב ולהענין",
אלא ששם היא פועל יוצא (שהבורא מ ע ב י ב, כלומר מביא
עננים), מה שאין כן בשיר שלפנינו: הרקיע מ ע ב י ב, כלומר
מתעבב, מתענן.

פרץ: "ידך הגדולה נגעה בשפתיו ולימדה אותו לה פ ר י צ את
הבי"ת של אבא ולהשטיף את המי"ם של אימא" (עמ' 516).
שתי הצורות מצויות בחז"ל, אבל לפנינו הגדר האותיות —

שהבי"ת נגדרת כאות פרוצה; ואמנם לפי חיתוכה ומונחו בדקדוק היא מפלל הפורצים. ואילו המי"ם נגדרת כאות שטופה; ואמנם לפי חיתוכה ומונחו בדקדוק היא מפלל אותיות השטף.

שרק: "אדם עם פטיש מהלך ומקיש / נְקִישָׁה יְחִידָה כֵּל גִּלְגַּל. / השלג משריק תחת רגל האיש / ומואר בְּרֹד סגלגל" (עמ' 289). שריקת השלג כבר נעשתה שם-דבר מפרסומה בשירי החורף של ביאליק, שעשאה אונזמאטופיאה: "שְׁרִיק שְׁרִיק החורף — נאום השלג". ועניין השלג השורק שימוש מצוי, ודקדוקו "השלג מְשָׁרֵיק", שהרי שריקתו אינה באה מאליה, אלא בעבור עגלה או בפסוּע נעל על גבו, והוא משריק. ומשנה טעם, שלא להסתפק בפְּעֵל ולהיעזר בהפעיל הוא בדימוי המשקל, שעיקרו פתח-חירק (פְּטִישׁ — מְקִישׁ — מְשָׁרֵיק). שפמותו כקמץ-חירק (הָאִישׁ), והיא כמסגרת למשקל אחר (נְקִישָׁה — יְחִידָה).

*

ודומה כי המועט ביותר הוא צד ההרחבה של בניין הוּפְעַל:

תמה: "להיות מופלאים, מותמים וברוכים" (עמ' 441). וכבר העירונו על דוגמה זו, ונוסיף ונעיר, כי דימוי המשקל של צורה קיימת ("מופלא") לא זו בלבד שסייע לְבניין צורה מחודשת ("מותמה"), אלא אף שינה את מובנם, באופן שעניין "מופלא" נראה כעיקרו, כלומר כדבר שמפליאים אותו, כדרך

”מותמה” כדבר שמתמיהים עליו; כלומר לא wunderbar או
wunderlich, אלא bewundert.

ו

אף בניין ה ת פ ע ל , שדור אחרון שטוף בהרחבותיו, אין
דוגמותיו מרובות.

בהק: הוספנו ללכת דומם. הסלעים נעלמו. רק החול נפרש
מת בה ק בחמה, מתנוצץ לו ככל שיכול” (עמ’ 519). המקרא
אין בו אלא שס־עצם, ועניינו בפרשת נגעים, בְּהֶק; וחז”ל
יודעים כתוספת לו, בְּהֶקָן, ואף פֶּעַל, בּוֹהֶק, הפֶּעִיל, הַבְּהִיק,
והופעל, מְבַהֵק בלבד; והספרות המאוחרת הוסיפה פיעל, מְבַהֵק,
והתפעל, מְתַבְּהֵק. והמשורר נוהג כדרכו בצמדי דימוי משקל
(נעלמו — נפרש; מת בה ק — מתנוצץ). ולשון מְתַבְּהֵק מצוי
בימינו, וראה אבן-שושן, הפותח בדוגמה אחת רחוקה מעט
(חזקוני) ומוסיף עליה דוגמאות קרובות.

כסף: ”הוא היה בינוני בגובהו וזָקָן / לו היה צהבהב, ומשנזדקן
/ נת פ ס ף אט לאט והלביץ” (עמ’ 428). כבר ראינו פועל פספ
בצורת פֶּעוּל, ועתה נוספה לו צורת הַתְּפַעֵל. ויכול היה לנהוג
לשון הפעיל, בייחוד במטבע הקדום שהיה מצטרף לו המטבע
המחודש: ”ומשהזקין הַכְּסִיף”; והיה בכך מדימוי המשקל לעניין
הַלְבִּיץ. אך מִשְׁבְּנָה חריזה על פי שורש אחד, הנפלג לכפּל משמע
— זָקָן, זְקָנָה — הרי לא בלבד אריכות התיבה ומשנזדקן, אלא
אריכות הצבע הראשון צהבהב, חייבה אריכות הצבע האחרון:
נַת פ ס ף . ובאבן-שושן מובא לשון כסף פעניין מתכת וצבעה

בהפעל והופעל, אך לא בהתפעל; ואילו לשון כסף כעניין כוסף
ותשוקה מובא בפעל, נפעל, הפעיל, הופעל ואף בהתפעל.
והדוגמאות — בורלא ויזהר.

סלח: "והכול נִסְתָּ לְ ח לֹ הַ כּוֹל לֹ שְׂכוּח / ועם שאר קדושים
ותמימים שם ינוח" (עמ' 488). הפועל סלח מצוי בבניין פִּעַל
ונפעל, והופעל היה קרוב ביותר, שהרי הצמד השגור "סלח
ומחל, מוחל וסולח, מוחלן וסולחן" וכדומה, עשוי, ובייחוד
ממציאותו של הפעול מחול, לגרור כממילא צמד "מחיל
וסלוח", העשוי שישתגר, ובאמת לא גרר, וממילא לא נשתגר,
והיא מתמיהות הלשון. והלכך פליאה, שהמשורר לא נמשך כאן
לדרכו ולא כתב "והכול לֹ הַ כּוֹל לֹ שְׂכוּח, והכול לֹ שְׂכוּח / ועם שאר
קדושים ותמימים שם ינוח", אלא נעזר בנתפעל. ואכן-שושן
מביא דוגמת תרגום, והיא לשלונסקי ("אולנשפיגל"), ודומה
שקדמה לו לאה גולדברג ("טבעות עשן").

עלה: "עֲלֹנְתָךְ, פריחתך, ריחך, סגורים וצוררים עוד עמך. / אך
למען השם, בבוא עת — התעורר הַ תְּעַלְעַל, התלבלב! / ואֵל
נא תישאר חס וחלילה, שְׁלוֹךְ, מנושל, מתעלף. . . ." (עמ' 544).
ראוי לעיין בבניין הפסקה, שבה צמד חרוזים פנימיים ("סגורים
וצוררים") מעוטר שלישיות, אחת לפניו, שלושה שמות-עצם
שוני משקל — פִּעְלָה (עלוח), פִּעְלָה (פריחה), פִּעַל (ריח) —
ושתיים לאחריו, אחת שלושה פעלים שני בניין, כולם בהתפעל
(התעורר, הַ תְּעַלְעַל הַ תְּלַבְּלַב); אחרת שלושה פעלים שוני
בניין — פִּעוּל (שלוך), פִּעַל (מנושל), הִתְפַּעַל (מתעלף).

שלישיית הפעלים הראשונה בנויה צורה ישנה ושתי צורות חדשות, וכולן שוות שיעור, ואילו שלישיית הפעלים האחרונה בנויה שתי צורות חדשות וצורה ישנה, והן שונות שיעור, וקו העלייה כסדרן: שתי הברות (שְׁלוּף), שוא נע ושתי הברות, והן כשלוש הברות למבטא (מְנָשֵׁל), ושלוש הברות שלמות (מְתַעֲלֵל). השלישייה הראשונה הצורה הישנה בראשה (הַתְּעוֹרֵר), ושתי החדשות לאחריה (הַתְּעַלֵּל, הַתְּלַבֵּל); השלישייה האחרונה שתי הצורות החדשות בראשה (שְׁלוּף, מְנָשֵׁל), והצורה הישנה לאחריהן (מְתַעֲלֵל). ולעניין הצורות החדשות, אף פי משוררנו חידשן, הוא נתן טעם חידוש בהוראתן: הַתְּעַלֵּל — מתוך שכנות הַתְּלַבֵּל שלאחריו מתפרש כעניין של צמיחה, תפוקת העלים, אולם מתוך שכנות הַתְּעוֹרֵר שלפניו הוא מתפרש כעניין של רעישה כדרך אָנַשְׁת העלים, ואולי גונב משהו מגעישה כלשון עֲלֵעוֹל, שהוא לשון סערה. עניין שְׁלוּף הוראתו כעניין מְשַׁלֵּף. שפבר נבדק לנו, אך שכנותו לעניין מְנָשֵׁל מחזקת את כפילות ההוראה של שניהם — שְׁלוּף גם כלשון שְׁלַכְת גם כלשון השלכה; מְנָשֵׁל גם כלשון נָשֵׁל, שעניינו נשירת הפירות. גם כלשון נישול בהוראה השגורה עתה. ואבן־שושן מביא הַתְּעַלֵּל בהוראת משנה של עֲלָה, כלומר עמוד ספר או דָּפוּ, והדוגמה היא למ' ארד, ואילו דוגמה להוראת היסוד, כפי שהיא ניתנת בדוגמתנו, ליתא.

ערם: "ואולם אצטבות שמלאות הן כל אחת מקצה אל קצה / ושורה על שורה מְתַעֲרָמַת, והטור על הטור מתגבֵּה (עמ' 378). ערם כלשון גיבוב מצוי בפֶּעַל ונִפְעַל, והרחבתו הַתְּפַעַל; ונמצא

במבקר המקרא (פולץ), שראה באצטגנינות שלו כאותה צורה, קרא בספר איוב, שהפתוב "יתעלם שלג" נקרא לו: "עלימו יתעלם שלג". אולם לענייננו עתה חשוב שילובו של החידוש על דרך ההקבלה "שורה — טור", שאינה אלא שימוש באותה מלה עצמה, ראשונה בעברית ואחרונה בארמית. ואבן-שושן מביא דוגמה ללשון התערס, והיא לשלמה צמת.

ציץ: "בפרך הגדול נצטץ לי ראשי ונמלא ציפורי רננה / שמעתי הרבה ושכחתי הרבה, נשכחה גם רחל הקטנה" (עמ' 345). צורת פיעל ציץ, שעניינה פעייה וזמרה של תינוקות ועופות, נתפסת כאונומאטופיאה, כל שפן צורת ההתפעל, הצטיץ, העשויה על פיה. אך לענייננו עתה נראה להעיר, כי אף שאותה הצטייצות הוראתה מתחזקת משכנותה, אלו ציפורי רננה, שיסודם במטבע המקרא "פנף רננים", מותר לשער, שחבויה בה גם הוראת ציץ, שעניינו צמיחה, כפיכול נמלא ראשו ציצים, וראה דרך ההשאלה: באמרה es ist ihm grün im Kopf [= ירוק בראשו], וכדרך המרתה בחברתה Veilchen im Kopfe [= יש לו סיגליות בראשו], וכן בפולנית. ואבן-שושן מביא לשון הצטיץ, ודוגמתו למ' טביב, כשם שהוא מביא לשון הצטץ, ודוגמתו לטברסקי ואריכא.

צלל: "או שומעת גם איך המטוס מצטולל / בשריקה איומה ומיד מתחולל / האויר מפצצה שנפלה מקרוב" (עמ' 424). פועל צלל פתוח לכפל הוראה, והמשורר כאילו מציע לפנינו הברלה בהתפעל: הצטלל = הזדכך; הצטולל = ירד, שקע,

צנח; וסמיכתו על דרך הכפולים: הַסְתוֹבֵב, הַסְתוֹלֵל וכדומה. ועניין מְתוֹחֵלֵל בדרך "חולי ארץ", והוראתו עירוב חרדה ורעדה. ואבן-שושן מביא לשון נְצַטֵּל בהוראת ירידה, ודוגמתו בחז"ל, ולשון הַצְטוֹלֵל ליתא.

שקד: "הוי עוצי, רחל, מה אעשה שיהיה מְשַׁתְקֵד בתורה / ופּוֹתֵחַ לְבוֹ לְדַבְרָה וּפּוֹקֵחַ עֵינָיו לְאוֹרָה" (עמ' 30). המקרא ושימוש הלשון המצוי אינו יודע אלא בניין פֶּעַל, אך דומה שימוש (שׁוֹקֵד) היה מעמיד את הכלל מצומצם בשיעורו משני פרטיו הארוכים ממנו בשל הפתח הגנובה (פּוֹתֵחַ, פּוֹקֵחַ), וההתפעל (מְשַׁתְקֵד), כאילו בא להגדילו. ואבן-שושן מביא לשון הַשְׁתְּקֵד, והדוגמה שלנו כאמצע של שתי דוגמאות אחרות, והן דוגמת מקור לקַבֵּק ודוגמת תרגום לשלונסקי.

ועוד ניתן ליחד את הדיבור על צוֹרוֹת פְּעִלָּל, פְּלָפֵל, וּפְעִיל, והיא סוגיה לגופה. ובדחותנו דיונה ומיצויה לשעה אחרת, נעיר שתיים הערות:

ראשית, כי גם אז לא נצא מגדרו של סעיף אחד, סעיף החידושים של הפועל. והרי יש הרחבות לפנים מהרחבות אף בשאר חלקי השון ובשאר דרכיה — כגון ענייני רישומם של מקורות ראשונים, בייחוד לפי המקרא וחז"ל; מהם שימושי שחוק ושעשוע על דרך שינוי מועט ודק; וכן שימוש מימרות ופתגמים כפשוטם וכסיגולם לצורכנו של נושא ונושא; אופני שאילה בלשון הדיבור של רוב הנפשות הפועלות והנפעלות, והיא לשון יידיש, ופעמים אף לשון לעז

(סלאבית); וכך מחויבת תשומת הדעת לבעיות בניין ומבנה, פגון דרכי חריזה, אם סופית אם פנימית, וכדומה. אחרית, גם במיצוי אלה וכאלה לא נצא ידי חובה אלא פלפי ספרו אחד, הוא "אור זרוע". והרי השלם עיוננו מחייב עיון בשאר ספרי השירה ("אָלף", "בצל שיח של שושן", "ילדות מבעד לדמע"), ובייחוד בשני הכרכים של שירת יידיש בתרגומו ("על נהרות"), שבהם נתבע לרוב יגיעת חידוש והרחבה. ועוד ידובר בזה.

התוכן:

עמ'

ג	א. דברי הקדמה
ד	ב. חידושי פועל בבניין קל
ט	ג. חידושי פועל בבינוני פֿעול
יג	ד. חידושי פועל בבניין נִפעל
יד	חידושי פועל בבניין פֿעל
טז	ה. חידושי פועל בבניין פֿעל
כב	חידושי פועל בבניין הפעיל
כד	חידושי פועל בבניין הופעל
כה	ו. חידושי פועל בבניין התפעל
כח	דברי סיום

